

УДК 65.012

Н. С. СВИЦОВА, В. О. ЧЕРЕПАНОВА, О. С. ЛОКТИОНОВА**НОУ-ХАУ: ПОНЯТТЯ, МЕТОДИ ЗАХИСТУ ТА РОЛЬ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ**

Розглянуто різні визначення поняття «ноу-хау», проведено історичний аналіз щодо використання цього терміну та встановлена його роль в управлінській діяльності підприємства. Проаналізовано види та призначення «ноу-хау» для здійснення бізнесу промисловими підприємствами. Охарактеризовано сучасні юридичні особливості використання «ноу-хау», а також методи його захисту. Запропоновано шляхи вдосконалення адміністративно-правових та організаційно-економічних умов управління інтелектуальною власністю підприємств з метою підвищення ефективності їх інноваційної діяльності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, ноу-хау, промислові підприємства, методи захисту прав, ліцензія

Рассмотрены различные определения понятия «ноу-хау», проведен исторический анализ по использованию этого понятия и установлена его роль в управленческой деятельности предприятия. Проанализированы виды и назначение «ноу-хау» для осуществления бизнеса промышленными предприятиями. Охарактеризованы современные юридические особенности использования «ноу-хау», а также методы его защиты. Предложены пути совершенствования административно-правовых и организационно-экономических условий управления интеллектуальной собственностью предприятий с целью повышения эффективности их инновационной деятельности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, ноу-хау, промышленные предприятия, методы защиты прав, лицензия

Different definitions of "know-how" are considered, a historical analysis is conducted on the use of this term and its role in the management of the enterprise is established. The types and purpose of "know-how" for realization of business by industrial enterprises are analyzed, in particular know-how of management character, which characterizes the most effective organizational structures and methods of management, are analyzed. The modern legal features of know-how use as well as methods of its protection are described. The ways of improvement of administrative-legal and organizational-economic conditions of management of intellectual property of enterprises are proposed in order to increase the efficiency of innovation activity of industrial enterprises.

Key words: intellectual property, know-how, industrial enterprises, methods of protection of rights, license

Вступ. За даними держстату «впродовж 2016 року наукові дослідження і розробки в Україні виконували 972 організації, 46,6 % з яких належали до державного сектору економіки, 37,7 % – до підприємницького, 15,7 % – вищої освіти»[1].

В останні десятиріччя інновації набувають значної популярності серед різних напрямків бізнесу. Загальний обсяг витрат на виконання цих робіт «власними силами організацій становив 11530,7 млн.грн, у тому числі витрати на оплату праці – 5751,0 млн.грн.

У 2016 році інноваційною діяльністю в промисловості займалися 834 підприємства, або 18,9 % обстежених промислових. Протягом 2016 року на інновації підприємства витратили 23,2 млрд.грн, у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 19,8 млрд.грн, на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,4 млрд.грн, на придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій – 0,1 млрд.грн та 0,9 млрд.грн – на іншу інноваційну діяльність (включаючи проектування, навчання, маркетинг та іншу відповідну діяльність (інші витрати).

У 2016 році 88,1 % інноваційно активних промислових підприємств упроваджували 4139 інноваційних видів продукції, з яких 978 – нових виключно для ринку, 3161 – нових лише для підприємства. Із загальної кількості впровадженої продукції 1305 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо, з яких 22,3 % нових для ринку.»[1].

Отже, за даними статистики у 2016 році менше 20 % промислових підприємств здійснювали активну інноваційну діяльність. При цьому лише 76,5 % нових інноваційних продуктів було впроваджено на інноваційно активних підприємствах. Тобто в Україні інноваційна діяльність у промисловості

здійснюється дуже повільно. Така ситуація пояснюється багатьма причинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. По-перше, це не достаток власних коштів для її фінансування, а по-друге, – невизначеність у питаннях щодо закупівлі, впровадження та використання наукових розробок, у тому числі «ноу-хау».

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Входження України в світовий економічний простір стимулювало низку трансформаційних перетворень у сфері інтелектуальної власності. В умовах сучасного реформування цієї сфери питання визначення, використання та захисту об'єктів права інтелектуальної власності набуває нового значення та є доцільним та своєчасним.

Після підписання ряду реформ початок повільного оздоровлення економіки покладено, що стимулює підприємства планувати власний розвиток з використанням інноваційних продуктів.

Одним з результатів інтелектуальної діяльності людини є «ноу-хау». Перш за все, важко знайти однозначне та всеосяжне визначення цього поняття в діючому законодавстві України, бо Закон про регулювання відносин стосовно «ноу-хау» відсутній. Доцільне використання його також ускладнено тим, що два підприємства під час укладання угоди стосовно «ноу-хау» можуть мати на увазі різні визначення. Тому створюється перепона для ефективної взаємодії між суб'єктами господарювання, яка може призвести до відмови співробітництва в сфері інтелектуальної власності, а згодом – до непотрібності створення нових об'єктів. Забезпечення ефективного та доцільного використання нематеріальних ресурсів підприємств є

© Н. С. Свіцова, В. О. Черепанова, О. С. Локтіонова, 2017

вкрай важливим, а тому цікавим та актуальним для наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Науковий доробок українських та іноземних вчених стосовно дослідження «ноу-хау» є достатньо великим. Серед них такі вчені як В. Дергачова, С. Пермінова, С. Князев, О. Штефан, В. Жаров, С. Довгий, В. Зайчук та інші. Проте, однозначної думки про визначення поняття «ноу-хау» немає.

Дослідження методів захисту «ноу-хау» на підприємстві перебувають на початковому рівні. Серед науковців, котрі присвячують свої публікації означеній проблемі, можна назвати: Т. Бегова, О. Кулініч, А. Дідук, О. Колосов, Б. Прахов, Ю. Носік. Наявні наукові дослідження не вичерпують усієї проблематики досліджуваного питання, а тому відкривають широкий простір для наукового осмислення.

Метою статті є ґрунтовний аналіз поняття «ноу-хау» та поняття «управлінське ноу-хау», визначення ролі ноу-хау в управлінській діяльності підприємства та способів його захисту як об'єкту інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «ноу-хау» вперше виник в американській судовій практиці в 1917 році[2]. У дослівному перекладі словосполучення ноу-хау являє собою транслітерацію англійського виразу «know-how to do it», буквальний переклад якого означає «знати, як це зробити», наприклад, як налагодити виробництво будь-якого продукту або виконати будь-яку роботу, надати послугу тощо.

У Європі поняття «ноу-хау» стало використовуватися значно пізніше, ніж в США. На сьогодні є актуальним його визначення, що знаходиться у законодавстві Європейського Союзу. Регламентом Комісії ЄС № 772/2004 від 27 квітня 2004 року щодо застосування частини третьої статті 81 Договору про заснування ЄС до категорій угод про передачу технологій «ноу-хау» трактується як сукупність незапатентованої практичної інформації, що є результатом досвіду або випробувань і яка є:

- секретною, тобто не загальновідомою або легко доступною;
- значимою, тобто важливою та корисною для виробництва товарів за угодою;
- визначеною, тобто описаною у достатньо повний спосіб так, що можна підтвердити, що вона відповідає критеріям секретності та значимості[2].

На сьогоднішній день в Україні немає окремого нормативно-правового документа, котрий регулює відносини стосовно ноу-хау. З 1991 р поняття «ноу-хау» вживалось у понад 270 нормативних актах, проте його визначення є тільки в декількох з них[3]. Так, у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. наведено, що ноу-хау – технічна, організаційна або комерційна інформація, що отримана завдяки досвіду та випробуванням технології та її складових, яка: не є загальновідомою чи легкодоступною на день укладення договору про трансфер технологій; є істотною, тобто важливою та корисною для виробництва продукції,

технологічного процесу та/або надання послуг; є визначеною, тобто описаною достатньо вичерпно, щоб можливо було перевірити її відповідність критеріям незагальновідомості та істотності[4].

Податковий кодекс України дає власне дуже коротке визначення: ноу-хау – «це інформація промислового, комерційного чи наукового досвіду»[5].

В Законі України «Про інвестиційну діяльність» під «ноу-хау» розуміється сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих»[6].

Також можна зазначити, що серед дослідників має місце явна термінологічна невизначеність: щодо ноу-хау застосовуються найрізноманітніші терміни, а саме: «комерційна таємниця», «виробничий / технічний / комерційний секрет», «конфіденційна / закрита інформація», «комерційна / службова таємниця». Тож буде доцільним дати власне визначення поняттю, що розглядається.

Отже, під поняттям «ноу-хау» у даному дослідженні розуміється певний обсяг знань, котрі виражені в матеріальній формі (інструкції щодо виконання певних робіт, організаційні схеми підприємств, інша управлінська документація, формули, програмне забезпечення, методи ведення бізнесу тощо) та необхідні для успішного функціонування підприємства в будь-якій сфері діяльності. Ця інформація є конфіденційною, не надбала загального розголосу та може забезпечити власнику значну перевагу серед конкурентів.

Коли говорять про ноу-хау, найчастіше мають на увазі технологічні або конструкторські секрети виробництва. Але під ноу-хау Г. Л. Багієв, Н. К. Моїсеєва та В. І. Черенков розуміють «відомості управлінського та організаційного характеру»[7]. З огляду на це, можна класифікувати «ноу-хау» за характером:

- науково-технологічне;
- управлінське;
- комерційне;
- фінансове.

Науково-технологічне ноу-хау – це, як правило, досягнення підприємства, на які можна було б отримати патент, але підприємство прийняло рішення цього не робити або ж які захищені патентом, але й представлені як ноу-хау. Комерційне ноу-хау містить в собі інформацію щодо ринку збуту певної продукції. Фінансові – відомості щодо вигідного використання грошових коштів, цінних паперів, акцій, капіталовкладень з урахуваннями зміни курсу валют, податкового законодавства, митних обмежень та іншої подібної інформації.

Ноу-хау управлінського характеру звичайно полягає в найбільш ефективних структурах і методах управління, найбільш простих та надійних структурних зв'язків як по вертикалі, так і по горизонталі, в чіткому розподілі обов'язків та складу цих обов'язків, в функціональній взаємодії структурних підрозділів та підприємств, що кооперують між собою. Великою цінністю в області управління є ноу-хау, котрі пов'язані з

використанням електронно-обчислюваної техніки та машин.

Передача прав на ноу-хау не може здійснюватися тотожно передачі прав інших об'єктів інтелектуальної власності, бо ноу-хау не може мати будь-який охоронний документ, адже це суперечить поняттю «ноу-хау» при розкритті інформації громадськості. Юридично обмежити використання ноу-хау можна тільки під час укладання угоди з конкретним суб'єктом.

Угода щодо передачі ноу-хау визначається зазвичай як надання безпатентної ліцензії і характеризується деякими особливостями, пов'язаними зі специфікою ноу-хау. На відміну від винаходів, ноу-хау в більшості країн не має прямого правового захисту, не реєструється і не публікується. Так як найважливішою ноу-хау властивістю є його невідомість третім особам, то забезпечення конфіденційності угоди про передачу його є необхідною умовою договору про передачу ноу-хау. Іншою істотною умовою договору про передачу ноу-хау, як правило, є заборона видачі субліцензій з боку ліцензіата[8].

В ліцензійній угоді щодо передачі ноу-хау також повинні бути узгоджені умови про даний об'єкт, тобто зазначено про те, яка інформація передається, термін її передачі, розміри винагороди, умови та права на подальшу передачу та збереження конфіденційності, а також міра відповідальності.

Часто право на використання ноу-хау стає складовою частиною франшизи, яка надається одним суб'єктом (франчайзером) іншому (франчайзі) за встановлену плату для використання у сфері підприємницької діяльності.

Управлінські ноу-хау найчастіше передаються в рамках договору франчайзінгу як ефективні прийоми організації виробництва та завоювання ринку. Управлінські ноу-хау тісно зв'язані з поняттям «гудвіл», що означає «добре ім'я фірми» і являє собою сукупність напрацьованих у результаті тривалого використання маркетингових прийомів. Знання і навички співробітників, списки клієнтів, послідовність дій на кожному робочому місці, оптимальне розташування робочих місць у приміщеннях – усе це як складова управлінського ноу-хау також являє інтерес для франчайзі. Також угоди на передачу ноу-хау можуть включати обов'язкову умову надання допомоги на його впровадження (авторський супровід), що дуже доцільне для франшизи.

Ноу-хау є невід'ємною частиною інноваційної діяльності підприємства, тож доцільно буде розглянути й аспект ноу-хау в діяльності фірми.

Наявність ноу-хау на підприємстві свідчить не тільки про надбання результатів інноваційної діяльності, але й про високий розвиток самого підприємства [9], бо прийняття рішення про створення ноу-хау замість винаходу чи корисної моделі свідчить про певну перевагу серед конкурентів. У випадку публікації отриманого патенту конкуренти можуть знайти так звані «лазівки» в законодавстві, щоб вільно використовувати результати чужої інтелектуальної діяльності. У випадку ж з ноу-хау такого статися не може, бо інформація строго конфіденційна. Звісно ж, існують такі злочини як промислове шпигунство, недобросовісна конкуренція

тощо, але ці злочини караються згідно діючого законодавства. Крім того, у порівнянні з іншими інститутами інтелектуальної власності (наприклад, авторським і патентним правом) секретом виробництва може бути найбільш широке коло об'єктів.

Окрім очевидної переваги в конкурентоспроможності ноу-хау надає підприємству можливість доповнити статутний капітал вкладом у вигляді нематеріальних активів. А це збільшує не тільки вартість компанії на ринку, але й чистий прибуток від реалізації продукції.

Ще однією перевагою ноу-хау є необмеженість строку дії виключного права, бо ноу-хау вважається ноу-хау доки воно не здобуде загального оголошення. Найвідомішим прикладом ноу-хау є рецепт безалкогольного газованого напою Кока-кола, який корпорація тримає в секреті з 1886 року. Протягом 2015 року компанія отримала 23,9 млрд доларів чистого доходу поза межами США[10].

Також розповсюджені є купівля-продаж ноу-хау. Тут стає доречною ще одна перевага: оперативність та економічність правової охорони, тому що визнання відомостей ноу-хау здійснюється самим правовласником. Тож відсутній нормативно-правовий акт з очікуванням проведення експертиз, отримання дозволів тощо, що дозволяє швидко отримати прибуток від продажу (в залежності від умов купівлі-продажу).

Висновки. На сьогодні в Україні немає єдиного однозначного визначення поняття «ноу-хау», різні законодавчі акти по-різному трактують його.. Це обумовлено відсутністю нормативно-правового акту стосовно ноу-хау, а також різнобічними думками щодо ноу-хау на світовому рівні. Специфіка правової охорони ноу-хау порівняно з охороною інших об'єктів інтелектуальної власності залишається не врегульованою. Тож зазвичай власник ноу-хау передбачає засоби захисту безпосередньо у договорі з тим суб'єктом, якому він передає право на використання ноу-хау, в тому числі управлінського характеру.

Безумовно, ноу-хау має цілу низку переваг, серед них підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку, поповнення статутного капіталу підприємства, оперативність та економічність правової охорони, а також необмеженість строку дії виключного права. У подальшому дослідженні доцільно приділити увагу розробці методів та інструментів щодо ефективного управління використанням цього об'єкту інтелектуальної власності на промислових підприємствах.

Список літератури

1. Наука, технології та інновації. Держстат України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm
2. Князєв С. О. Проблеми правового використання «ноу-хау» в Україні// Юридичний журнал. – № 12. – К., 2007. – с. 85-89.
3. Цивільне право: підручник : у 2 т. / Борисова В. І., (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Слєпченко-Фатєєвої, В. Л. Яроцького.-2-ге вид., переробл. та допов. – Х.: Право, 2014. Т. 1. – 656 с
4. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V. Редакція від 09.12.2015
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010, № 2755-VI. Редакція від 10.09.2017

6. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991, N 1560-XII. Редакція від 23.07.2017.
7. Багєєв Г. Л. Международный маркетинг: Учебник для вузов. 2 издание. переработанное и дополненное. / Г. Л. Багєєв, Н. К. Моисеева, В. И. Черенков - СПб: Издательский дом "Питер" 2007.
8. Колосов О. С. Детермінації та правовий режим ноу-хау в Україні // Інтелектуальна власність в Україні. 2014. №2. С. 29–36.
9. Черепанова В. О. Інноваційні процеси комерціалізації науково-дослідної діяльності підприємств/ В. О. Черепанова, І. С. Локтіонова// Вісник НТУ «ХПІ» «Технічний прогрес і ефективність виробництва». – Харьков: НТУ «ХПІ». – 2013. – вип. 22 (995). – С. 179-182.
10. United States Securities And Exchange Commission. Washington, D.C. 20549. FORM 10-K. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/21344/000002134416000050/a2015123110-k.htm>

References (transliterated)

1. Nauka, tekhnolohiyi ta innovatsiyi. Derzhstat Ukrainy. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm
2. Knyazyev S. O. Problemy pravovoho vykorystannya «nou-khau» v Ukraini// Yurydychnyy zhurnal. –no 12. – Kiev., 2007. – pp. 85-89.
3. Tsyvil'ne pravo: pidruchnyk : u 2 t. / Borysova V. I., L. M. Baranova, M. V. Domashenko ta in.. ; ed. V. I Borysovoyi,

I. V. Spasybo-Fatyeyevoyi, V. L. Yarots'koho.-2-he vyd., pererobl. ta dopov. – Kharkov: Pravo, 2014. T. 1. – 656 p

4. Zakon Ukrainy «Pro derzhavne rehulyuvannya diyal'nosti u sferi transferu tekhnolohiy» vid 14.09.2006 r. no 143-V. Redaktsiya vid 09.12.2015
5. Podatkovyy kodeks Ukrainy vid 02.12.2010, no 2755-VI. Redaktsiya vid 10.09.2017
6. Zakon Ukrainy «Pro investytsiynu diyal'nist'» vid 18.09.1991, no 1560-XII. Redaktsiya vid 23.07.2017.
7. Bahyev H. L. Mezhdunarodnyy marketynh: Uchebnyk dlya vuzov. 2 yzdaneye. pererabotannoe y dopolnennoe. / H. L. Bahyev, N. K. Moiseeva, V. Y. Cherenkov - Sankt-Peterburh: Yzdatel'skyy dom "Pyter" 2007.
8. Kolosov O. Ye. Determinatsiyi ta pravovyy rezhym nou-khau v Ukraini // Intelektual'na vlasnist' v Ukraini. 2014.no2. pp. 29–36.
9. Cherepanova V. O. Innovatsiyi protsesy komertsializatsiyi naukovo-doslidnoyi diyal'nosti pidpryyemstv/ V. O. Cherepanova, I. S. Loktionova// Vistnyk NTU «KhPI» «Tekhnichnyy prohres i efektyvnist' vyrobnystva». – Kharkov: NTU «KhPI». – 2013. – no. 22 (995). – pp. 179-182.
10. United States Securities And Exchange Commission. Washington, D.C. 20549. FORM 10-K. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/21344/000002134416000050/a2015123110-k.htm>

Надійшла (received) 28.09.2017

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Ноу-хау: поняття, методи захисту та роль в управлінні підприємством / Н. С. Свіщова, В. О. Черепанова, О. С. Локтіонова // Вісник НТУ «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). – Х.: НТУ „ХПІ”. - 2017. - № 45(1266).- С. 93-96 . Бібліогр. 10 назв. – ISSN 2519-4461.

Ноу-хау: понятие, методы защиты и роль в управлении предприятием / Н. С. Свищёва, В. А. Черепанова, А. С. Локтионова // Вестник НТУ «Харьковский политехнический институт» (экономические науки). – Х.: НТУ „ХПІ”. - 2017. - № 45(1266).- С. 93-96 . Библиогр.: 10 названий. – ISSN 2519-4461.

Know-how: concept, methods of protection and role in enterprise management / N. S. Svishchova, V. O. Cherepanova, O. S. Loktionova // Bulletin of NTU "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences). – Kharkiv.: NTU "KhPI". - 2017. - № 45(1266).- P. 93-96 . Bibliogr.: 10 names. – ISSN 2519-4461.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Свіщова Наталія Сергіївна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; тел. +380991415067; e-mail: svishchova.natasha@gmail.com.

Свищёва Наталья Сергеевна - Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», студент; тел. +380991415067; e-mail: svishchova.natasha@gmail.com.

Svishchova Nataliia Sergeevna - National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel. +380991415067; e-mail: svishchova.natasha@gmail.com.

Черепанова Вікторія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри організації виробництва та управління персоналом.

Черепанова Виктория Александровна - кандидат экономических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», профессор кафедры организации производства и управления персоналом.

Cherepanova Victoria Aleksandrovna - Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Professor of the Department of Production and Personnel Management.

Локтіонова Олександра Серафимівна - Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», студент; тел.: (050) 908-35-40; e-mail: loksash@gmail.com

Локтионова Александра Серафимовна - Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», студент; тел.: (050) 908-35-40; e-mail: loksash@gmail.com

Loktionova Oleksandra - National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", student; tel.: (050) 908-35-40; e-mail: loksash@gmail.com